

Спеціалізованій раді ДФ 41.086.028
Національний університет
«Одеська юридична академія»

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора юридичних наук, професора
Лазура Ярослава Володимировича
на дисертацію Крусяна Андрія Володимировича
на тему «Судове адміністративне процесуальне право України»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань
08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Дисертаційне дослідження Крусяна Андрія Володимировича присвячене вельми актуальній з точки зору науки адміністративного права та процесу, а також практики судового захисту прав та свобод людини і громадянина проблемі становлення та розвитку судового адміністративного процесуального права як самостійної галузі права України.

Актуальність дисертації обумовлена рядом чинників, серед яких можна виокремити два основних: по-перше, сучасний етап розвитку української держави та суспільства обумовлений тенденцією гуманізації на основі політико-правової доктрини людиноцентризму, що передбачає ефективний судовий захист прав та свобод людини і громадянина, зокрема, у взаємовідносинах з державою, що актуалізує процеси удосконалення діяльності адміністративних судів, зокрема, на основі автономізації судового адміністративного процесуального права у правовій системі України; по-друге, у вітчизняній науці бракує монографічних досліджень, присвячених аналізу судового адміністративного процесуального права України.

Крім того, необхідність виокремлення та формування судового адміністративного процесуального права як самостійної галузі права України зумовлена конституційними положеннями. Так, людина, її життя й здоров'я, честь

та гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України); кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55 Конституції України); з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин працюють адміністративні суди (ст. 125 Конституції України).

Отже, можна констатувати нагальну потребу формування судового адміністративного процесуального права як самостійної галузі вітчизняної системи права. Водночас, його формування потребує наукового дослідження предмета, принципів, методів та ін., тобто формування науково-практичної концепції цієї галузі права. Саме вирішенню цих завдань присвячена дисертаційна робота А.В. Крусяна на тему «Судове адміністративне процесуальне право України», яка має важливе практичне значення, адже формування судового адміністративного процесуального права України є запорукою створення ефективного механізму судового захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Слід констатувати, що у вітчизняній науці адміністративного права та процесу дослідження судового адміністративного процесуального права, на жаль, мають фрагментарний характер. Крім того, відсутня науково-практична парадигма судового адміністративного процесуального права як самостійної галузі права України.

Актуальність теми дисертаційної роботи А.В. Крусяна підтверджується і наявною у вітчизняній адміністративно-правовій науці дискусією щодо розуміння та співвідношення понять «адміністративний процес», «адміністративна процедура», «адміністративне судочинство», «судовий адміністративний процес» та «судове адміністративне процесуальне право».

Зазначені вище аргументи зумовлюють доцільність ґрунтовного наукового дослідження формування та розвитку судового адміністративного процесуального права як самостійної галузі права України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації узгоджується з планом наукових досліджень кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія» на тему «Концепція розвитку адміністративного, адміністративно-процесуального права та фінансового права в умовах євроінтеграції» (на 2016–2020 рр.), що є складовою теми Національного університету «Одеська юридична академія»: «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Важливим для обґрунтування та досягнення істинності та достовірності наукових положень є чітке визначення об'єкта та предмета дисертації. Так, дисертантом правильно визначено об'єкт дослідження, яким є процесуально-правове явище судового захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин. Об'єкту кореспондує предмет дисертації – судове адміністративне процесуальне право України.

Такий підхід надав А.В. Крусяну можливість сформулювати основні завдання дисертаційного дослідження та дійти важливих для науки адміністративного права та процесу, а також для судово-адміністративної практики висновків та обґрунтувати низку науково-практичних пропозицій.

Враховуючи характер предмета дослідження, дисертантом окреслено коло завдань наукового пошуку, які закладено в основу структури роботи, а саме: дослідити історіографію проблематики судового адміністративного процесуального права України (далі: *САППУ* за умовним позначенням автора); охарактеризувати методологію дослідження судового адміністративного

процесуального права; з'ясувати проблеми визначення та співвідношення таких основних доктринальних категорій, як «адміністративний процес», «адміністративна процедура», «адміністративне судочинство», «адміністративна юстиція», «судовий адміністративний процес» та «судове адміністративне процесуальне право»; розкрити теоретико-правові підстави виокремлення САППУ як самостійної галузі вітчизняної системи права; висвітлити сутнісні характеристики диференціації САППУ як галузі права; визначити предмет САППУ; розглянути методи САППУ; надати системно-змістовну характеристику принципам САППУ; охарактеризувати верховенство права та пріоритетність прав та свобод людини і громадянина як принципи САППУ; визначити систему джерел САППУ; обґрунтувати функціонально-джерельну парадигму Конституції України; охарактеризувати законодавство про адміністративне судочинство та інші нормативно-юридичні джерела САППУ; проаналізувати судовий прецедент та практику Європейського суду з прав людини як джерела САППУ (праксеологічні джерела САППУ).

Розв'язання цих завдань забезпечило досягнення мети дисертаційного дослідження, якою є науково-практична концептуалізація: об'єктивних соціально-правових підстав виокремлення судового адміністративного процесуального права як галузі права України; юридичних критеріїв галузево-правової диференціації та формування судового адміністративного процесуального права як галузі права України.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дослідження А.В. Крусяна ґрунтуються на вдалому використанні дисертантом методологічної основи дослідження, яку становить система взаємопов'язаних концептуальних принципів (історизму, істинності та об'єктивності наукового пізнання, єдності теорії і практики, детермінізму), методологічних підходів (напрямів) та методів (загальнонаукових, спеціально-наукових), що дозволяють

обґрунтувати науково-практичну концепцію САППУ як самостійної галузі вітчизняного права.

Виходячи зі змісту дисертації, можна зазначити, що дисертантом опрацьовано широке коло дисертаційних і монографічних робіт із зазначеного питання як українських, так і зарубіжних вчених-правознавців; проаналізовано норми чинного законодавства України, матеріали судової практики; використано матеріали енциклопедичних та навчальних джерел; опрацьовано широкий спектр джерел, які розміщені на ресурсах офіційних електронних видань.

Все це дає можливість зробити висновок, що з теоретичної та практичної точок зору тема дисертаційного дослідження розроблена ґрунтовно.

Досягненню мети дисертаційного дослідження та розв'язанню поставлених у роботі задач сприяла логічна, продумана, змістовно-наповнена структура дисертації. Так, дисертація складається із вступу, трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (393 найменування на 45 сторінках) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 255 сторінок.

Автором чітко викладено зміст анотацій, що розкривають основні положення та висновки роботи.

У вступі дисертаційного дослідження обґрунтовується актуальність теми, визначаються об'єкт, предмет, мета і основні завдання дослідження, характеризується методологічна і науково-теоретична основа роботи, наукова новизна отриманих результатів, теоретичне і практичне значення результатів дослідження, виокремлюються положення щодо їх апробації тощо.

У розділі 1 «Історіографічні, методологічні та концептуально-правові засади судового адміністративного процесуального права України» автором ґрунтовно проаналізовано та з'ясовано історію становлення та розвитку САППУ в контексті генезису адміністративної юстиції та адміністративного судочинства на території України. З'ясовано, що методологія дослідження судового адміністративного

процесуального права України має структуру, елементами (складовими) якої є: її підґрунтя – філософська світоглядна основа (діалектика); принципи (істинності, об'єктивності наукового пізнання, єдності теорії та практики, детермінізму); методологічні підходи (сутнісний, інтегративний, антропологічний та концептуальний) та методи (загальнонаукові і спеціально-наукові). Слід позитивно відзначити спробу автора охарактеризувати сучасний стан пізнання та дослідження проблематики судового адміністративного процесуального права України та зазначення об'єктивної необхідності здійснення профільних монографічних досліджень з цієї проблематики.

Мають значення для розвитку сучасної науки адміністративного права і процесу положення підрозділу дисертації, в якому сформульовано категоріально-методологічне підґрунтя науково-практичної парадигми судового адміністративного процесуального права України з визначенням тезаурусу понять: «адміністративний процес», «адміністративна процедура», «адміністративне судочинство», «адміністративна юстиція», «судовий адміністративний процес», «судове адміністративне процесуальне право». Заслуговує на увагу та має ґрунтовне значення щодо всієї дисертаційної роботи підрозділ, в якому докладно проаналізовані та зазначені соціально-правові підстави виокремлення та сутність характеристики диференціації судового адміністративного процесуального права України.

Розділ 2 «Предмет, методи та принципи судового адміністративного процесуального права України (основні юридичні критерії галузево-правової диференціації)» присвячено дослідженню предмета, методів та принципів САППУ. Зокрема розглянуто питання щодо співвідношення принципів верховенства права та пріоритетності прав та свобод людини і громадянина у контексті системи принципів САППУ. Оригінальністю та інноваційністю відрізняються авторські підходи щодо визначення системи принципів САППУ та їх класифікації.

Розділ 3 «Джерела судового адміністративного процесуального права України» заслуговує на особливу увагу, адже в ньому визначена та охарактеризована система джерел САППУ. Зокрема, інноваційністю відрізняється авторська функціонально-джерельна парадигма Конституції України. Особистий авторський науковий підхід простежується і при характеристиці законодавства про адміністративне судочинство у системі джерел САППУ. Докладно проаналізовані праксеологічні джерела САППУ, зокрема такі, як судовий прецедент та практика Європейського суду з прав людини.

У Висновках автором за результатами проведеного дослідження викладено найбільш важливі науково-теоретичні положення, які дійсно відображають зміст дисертаційного дослідження, результати використання різних методологічних прийомів дослідження, авторські ідеї, які ґрунтуються на дослідженому емпіричному матеріалі.

У додатку відображено список опублікованих дисертантом праць та результати участі в наукових та науково-практичних конференціях.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна одержаних результатів (наукових положень, теоретичних узагальнень, висновків та пропозицій) впливає з актуальності теми дослідження та полягає в тому, що дисертаційна робота є одним із перших у вітчизняній науці адміністративного права і процесу дослідженням судового адміністративного процесуального права як самостійної галузі права України.

Положення наукової новизни отриманих результатів автором справедливо структуровано на ті, що отримані вперше, ті, що удосконалено, і ті, що дістали подальшого розвитку.

У роботі сформульовано низку положень, висновків та практичних рекомендацій, які характеризуються науковою новизною, до найбільш значущих з яких належать:

доведено, що в історіографії САППУ, що обумовлено генезисом адміністративної юстиції та судочинства в Україні, обґрунтованим є виокремлення періодів: передісторії (з IX ст. – до другої пол. XIX ст. (1864 р.)) – позасудове вирішення публічно-правових спорів; історії (з кінця XIX ст. – до кінця XX ст. (1991 р.)) – вирішення публічно-правових спорів поза адміністративну юстицію і судочинство та формування теоретико-правового підґрунтя для їх утворення; сучасності (з кінця XX ст. – до сьогодення) – становлення та розвиток адміністративної юстиції та судочинства в незалежній Україні;

встановлено соціально-правові підстави виокремлення САППУ як самостійної галузі права, якими є: утвердження адміністративно-правової доктрини людиноцентризму; специфіка публічно-правових спорів, яка обумовлює необхідність розвитку організаційно-правового (автономного) забезпечення їх вирішення в судовому порядку; сучасні євроінтеграційні процеси України, спрямовані на утвердження європейських стандартів у сфері судово-адміністративного захисту прав людини;

аргументовано, що за своєю правовою природою (сутністю) САППУ – це позитивне, публічне, судове, адміністративне, процесуальне право, яке є самостійною галуззю в національній системі права України;

обґрунтовано, що предметом САППУ є суспільні відносини, що виникають при наявності публічно-правового спору та його розгляді і вирішенні адміністративними судами у порядку адміністративного судочинства (судові адміністративно-процесуальні правовідносини);

визначені змістовно-структурні та сутнісні характеристики судових адміністративно-процесуальних правовідносин;

доведено, що об'єкт судових адміністративно-процесуальних правовідносин є складним (двоєдиним), в ньому виокремлюються об'єктні складові: загально-матеріальна – публічно-правові спори між учасниками відповідних матеріальних

публічно-правових відносин, які вирішує адміністративний суд; спеціально-процесуальна – поведінка, дії учасників судового процесу;

запропоновано авторську концепцію принципів САППУ, зокрема їх авторське визначення, системно-змістовну характеристику та класифікацію за джерельно-змістовною ознакою на конституційні (конституційно-організаційні та конституційно-функціональні) та спеціальні (організаційно-функціональні та суто функціональні (адміністративно-судочинні));

доведено, що система джерел САППУ – це багаторівнева, складна, упорядкована (структурована), динамічна та відкрита система, до якої входять (зміст системи): Конституція України, законодавство про адміністративне судочинство (міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КАСУ, закони України), інші нормативно-правові акти (нормативно-юридичні джерела); правові доктрини (доктринальні джерела); судові прецеденти та практика ЄСПЛ (паксеологічні джерела);

запропоновано функціонально-джерельну парадигму Конституції України як джерела САППУ та розкрито її зміст через: визначення функцій Конституції України щодо системи джерел САППУ (ціннісно-орієнтуюча, ґрунтуюча, системутворююча, методологічна); та розкриття функціональної ролі Основного Закону як самостійного (прямого) джерела САППУ;

встановлено, що до паксеологічних джерел САППУ слід віднести: 1) судові прецеденти, що містяться в зразкових рішеннях Верховного Суду та інших його рішеннях і постановах, що мають прецедентний характер (судові прецеденти в адміністративному судочинстві), рішеннях КСУ; 2) практику ЄСПЛ;

обґрунтовано авторську концепцію судового прецеденту та практики ЄСПЛ (прецедентної практики, яка за своїми джерельними характеристиками є тотожною судовому прецеденту) як джерел САППУ.

Наукове і практичне значення одержаних результатів Наукове і практичне значення одержаних результатів ґрунтується на тому, що у дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове розв'язання наукової проблеми, пов'язаної із формуванням науково-практичної концепції судового адміністративного процесуального права як самостійної галузі права України.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що викладені в дисертації положення, узагальнення та висновки можна використати у: науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження САППУ як галузі права та інноваційного напрямку науки адміністративного права та процесу у контексті сучасної адміністративно-правової доктрини людиноцентризму; правотворчому процесі – для удосконалення положень КАСУ, інших актів законодавства про адміністративне судочинство, а також Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у частині регулювання організації та діяльності адміністративних судів; правозастосовній діяльності – для удосконалення процесуального порядку здійснення судочинства в адміністративних судах та судової практики розгляду цими судами спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень; навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Адміністративний процес», «Проблеми адміністративного права та процесу», «Адміністративне судочинство в Україні», для запровадження та підготовки навчально-методичного забезпечення нової навчальної дисципліни «Судове адміністративне процесуальне право України», а також для підготовки монографій, підручників, навчальних та навчально-методичних посібників, практикумів із зазначених дисциплін.

Публікації. Підтвердженням обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дослідження є наукові публікації автора.

Основні теоретичні положення і висновки, що були сформульовані у дисертації, викладено в 11 наукових публікаціях, які розкривають основний зміст дисертації, з них: 5 – опубліковано у наукових фахових виданнях України, що входять до затвердженого переліку; 2 – в періодичних наукових виданнях інших держав, з них 1 – в періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу; а також у 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях та круглих столах.

Усі публікації автора за змістом відповідають темі дисертаційного дослідження, доводять повноту опублікування отриманих результатів та наявність їх достатньої кількості. Опубліковані праці автора присвячені різним аспектам досліджуваної проблеми та гармонійно презентують зміст основних положень авторської науково-практичної концепції судового адміністративного процесуального права як самостійної галузі права України.

Апробація результатів дослідження. Положення і висновки дисертаційного дослідження пройшли належну апробацію, зокрема, доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія». Результати дослідження оприлюднено у доповідях на: Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 травня 2019 р.); Міжнародному круглому столі «Актуальні проблеми судово-правової реформи» (м. Одеса, 18 жовтня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Systematisation of Ukrainian and European legislation in the realities of the modern world» (Arad, Romania, December 27–28, 2019); Шостій всеукраїнській мультидисциплінарній конференції «Чорноморські наукові студії» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.).

Зауваження і дискусійні положення дисертації. Зазвичай наукові

дослідження, що присвячені складним проблемам теоретичного і практичного характеру та є інноваційними, зокрема як робота А.В. Крусяна, викликають дискусії.

Отже, загальна позитивна оцінка дисертації не виключає можливості висловлення окремих зауважень, виявлення окремих спірних та таких, що потребують додаткової аргументації положень і висновків автора.

По-перше, дискусійним є авторський підхід, згідно з яким в історіографії САППУ виокремлюються періоди: передісторії (з IX ст. – до другої пол. XIX ст. (1864 р.)) – позасудове вирішення публічно-правових спорів; історії (з кінця XIX ст. – до кінця XX ст. (1991 р.)) – вирішення публічно-правових спорів поза адміністративну юстицію і судочинство та формування теоретико-правового підґрунтя для їх утворення; сучасності (з кінця XX ст. – до сьогодення) – становлення адміністративної юстиції та судочинства в незалежній Україні та їх сталий розвиток через формування самостійної галузі вітчизняної системи права – САППУ (підрозділ 1.1. дисертації). Безумовно, що будь-яке суспільне явище має певне історичне коріння, втім, беззаперечним є той факт, що адміністративне судочинство в Україні з'являється тільки після утворення адміністративних судів (2002-2005 рр.) та прийняття КАСУ 2005 р. Звідси, зазначена періодизація генезису САППУ, що, на думку автора дисертації, обумовлено генезисом адміністративної юстиції та адміністративного судочинства в Україні, потребує додаткової аргументації.

По-друге, у цілому поділяючи наукову позицію дисертанта щодо необхідності виокремлення САППУ як самостійної галузі права, водночас, важливою є думка автора щодо співвідношення цієї галузі права з судовим правом, адже у вітчизняній науці існує концепція щодо виокремлення судового права як самостійної галузі системи українського права.

По-третє, заслуговує на увагу концепція автора щодо системи джерел САППУ, водночас, більше уваги доцільно було б присвятити у дисертаційній роботі аналізу правової доктрини у системі джерел судового адміністративного процесуального права України.

По-четверте, дискусійним є висновок автора, що об'єкт судових адміністративно-процесуальних відносин є складним, «двоєдиним» тобто виокремлюється «по-перше, спеціально-процесуальний об'єкт – поведінку, дії учасників судового процесу та, по-друге, загально-матеріальний об'єкт – публічно-правові спори, які адміністративний суд має вирішити» (с. 86). Цей висновок є спірним, перш за все, з огляду на те, що САППУ відноситься до процесуальних галузей права.

По-п'яте, доцільним було би в дисертаційні роботи приділити більше уваги питанням співвідношення САППУ з іншими галузями права.

Однак, попри зазначені зауваження, можливо зробити загальний висновок, що вони не применшують позитивного значення дисертації.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Аналіз змісту дисертації дозволив встановити відсутність текстових запозичень без посилання на джерело (плагіату). Відсутні порушення академічної доброчесності.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація виконана з дотриманням вимог сучасного українського ділового та наукового мовлення. Наукові положення, концепції та пропозиції викладені юридично грамотно, чітко і послідовно.

Висновок. Дисертаційне дослідження на тему: «Судове адміністративне процесуальне право України» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року №261 (зі змінами

і доповненнями від 03 квітня 2019 року №283), пункту 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. №167, а її автор – Крусян Андрій Володимирович за результатами захисту у встановленому порядку заслуговує на присвоєння освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

Доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Я.В. Лазур

Підпис засвідчую:

Вчений секретар
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

О.О. Мельник